

Monika Murzyn-Kupisz, Jarosław Działek

Muzea a budowanie kapitału społecznego w środowisku lokalnym

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 5, 19-40

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Monika Murzyn-Kupisz*

(Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie)

Jarostaw Działek**

(Uniwersytet Jagielloński)

Muzea a budowanie kapitału społecznego w środowisku lokalnym

1. Wstęp

W ostatnich latach często dyskutuje się o konieczności ekonomizacji działań polskich muzeów¹. Potencjał wielu instytucji muzealnych widziany jest przez organizatorów oraz społeczność lokalną głównie z perspektywy ich funkcji turystycznej, przejawiającej się w przyciąganiu rzeszy generujących przychody wycieczkowiczów. Takie podejście nie zawsze ma jednak szansę sprawdzić się w praktyce, przede wszystkim dlatego, że niewiele muzeów może stać się dochodowymi atrakcjami turystycznymi. Ponadto często przesłania przy tym pozostałe, niemniej istotne funkcje placówek muzealnych w społecznościach i gospodarkach lokalnych, znacznie trudniej dające się ująć w ramy statystyczne².

Warto zatem poddać analizie inne role, jakie mogą odgrywać muzea w społecznościach, w których są osadzone, takie jak ich wpływ na kapitał ludzki, rozwój kreatywnej gospodarki, procesy rewitalizacji oraz ich znaczenie we wzmacnianiu więzi społecznych (rys. 1). Odnosząc się do ostatniej z wymienionych płaszczyzn oddziaływania instytucji muzealnych, trzeba jednocześnie zauważyć, iż choć przez ponad dwa wieki istnienia muzea niemal zawsze spełniały istotne funkcje społeczne³, dopiero niedawno zwrócono większą uwagę na ten wymiar ich działalności⁴. Dogłębne zdefiniowanie i określenie społecznego oddziaływania muzeów może być przy tym bardzo pomocne w tworzeniu skutecznej argumentacji na rzecz wspierania działalności muzeów ze środków publicznych.

Prezentowane w tekście przemyslenia oparte są na przeglądzie literatury przedmiotu, na bazie którego zdefiniowano potencjalne płaszczyzny oddziaływania muzeów na kapitał społeczny, a następnie, posługując się nimi, dokonano analizy ich działalności w województwie małopolskim⁵. Na jej podstawie w konkluzjach artykułu przedstawiono szanse

1 Por. np. *Ekonomia muzeum*, (red.) D. Folga-Januszewska, B. Gutowski, Kraków 2011; J. Głowacki et al., *Finansowanie kultury i zarządzanie instytucjami kultury*, Kraków 2009.

2 C. Scott, *Museums and impact*, „Curator: The Museum Journal”, (2003), t. 46, nr 3, s. 293-310; C. Scott, *Museums: impact and value*, „Cultural Trends”, (2006), t. 15, nr 1, s. 45-75; M. Murzyn-Kupisz, *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Kraków 2012; M. Murzyn-Kupisz, *Spółeczno-ekonomiczne funkcje muzeów*, „Zarządzanie Publiczne” (w druku).

3 L. H. Silverman, *The social work of museums*, London 2010, s. 13.

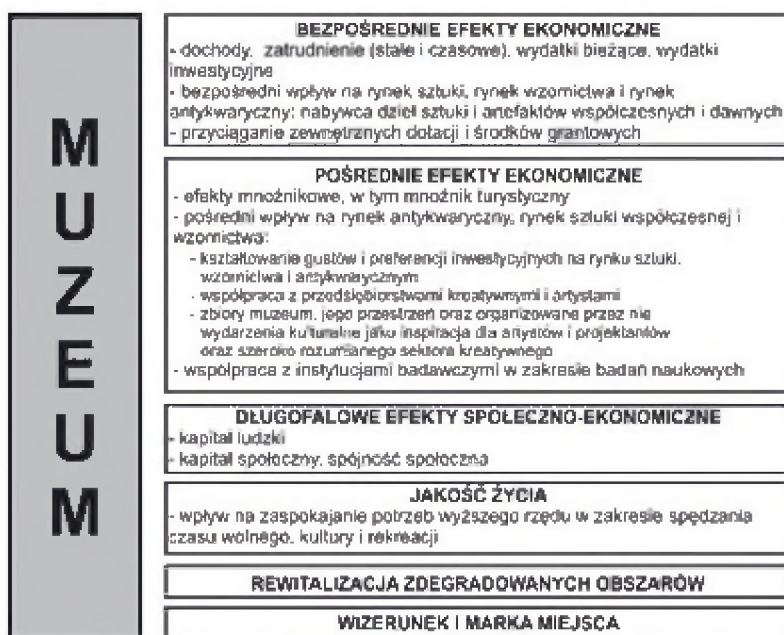
4 M.in. w ramach tzw. nowej muzeologii. Por. *The New Museology*, (red.) P. Vergo, London 1989; M. Borusiewicz, *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*, Kraków 2012. Por. także rozdział *Muzeum i communitas* w monografii K. Barańskiej, *Muzeum w sieci znaczeń. Zarządzanie z perspektywy nauk humanistycznych*, Kraków 2013, s. 163-190.

5 Obejmowała ona analizę stron internetowych aktywnych muzeów i ich oddziałów (98 placówek), wywiady z dyrektorami i pracownikami wybranych instytucji oraz przedstawicielami samorządu regionalnego w woje-

i wyzwania, jakie stoją przed polskimi muzeami w zakresie zwiększenia ich pozytywnego oddziaływania na kapitał społeczny.

2. Kapitał społeczny a rozwój społeczno-gospodarczy

Niedostatki kapitału społecznego, zwłaszcza pomostowego, wskazywane są jako jedno z głównych wyzwań rozwojowych Polski w najbliższej przyszłości⁶. Dotychczasowy rozwój społeczno-gospodarczy po 1989 roku opierał się głównie na kapitale ludzkim i kapitale społecznym wiążącym, czego wyrazem jest nadmierny indywidualizm i „amoralny familizm” polskiego społeczeństwa⁷. Dalszy rozwój kraju, oparty na działaniach wspólnotowych, wymaga większej współpracy, szybszego przepływu wiedzy, wspierania i pobudzania kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości. Sprzyjać temu mogą właśnie większe zasoby kapitału społecznego⁸.

Rys. 1. Potencjalne płaszczyzny oddziaływania muzeum na otoczenie
 Źródło: M. Murzyn-Kupisz, *Społeczno-ekonomiczne oddziaływanie muzeów*, „Zarządzanie Publiczne”, (2014), nr 2, s. 34-35.

wództwie, wizyty i ankiety w muzeach w regionie zrealizowane w 2013 roku. Za aktywnie działającą placówkę uznano taką, która była w 2013 roku regularnie otwarta dla zwiedzających przez minimum 5 godzin w tygodniu.

6. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa strategia rozwoju kraju. Projekt. Część II, (red.) M. Boni, Warszawa 2011, s. 11; M. Murzyn-Kupisz, J. Działek, *Cultural heritage in building and enhancing social capital*, „Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development”, (2013), nr 1, s. 35-54.
7. T. Zarycki, *Kapitał społeczny a trzy polskie drogi do nowoczesności*, „Kultura i Społeczeństwo”, (2004), t. XLVIII, z. 2, s. 50-51; J. Działek, *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Kraków 2011, s. 161; J. Czapiński, *Kapitał społeczny*, [w:] *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, „Contemporary Economics”, (2013), t. 7, s. 297.
8. C. Trigilia, *Social capital and local development*, „European Journal of Social Theory”, (2001), t. 4, s. 430-432; J. Działek, *Kapitał społeczny - ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza*, „Studia Regionalne i Lokalne”, (2011), t. 3(45), s. 111.

Kapitał społeczny wiążący odnosi się do mocnych więzi łączących osoby z grup rodzinnymi, sąsiedzkimi, przyjacielskimi oraz do spajającego ich zaufania osobistego. Kapitał społeczny pomostowy obejmuje natomiast więzi o luźnym charakterze, głównie ze znajomymi z grup o bardziej zróżnicowanym składzie, a jego wyrazem jest często zaangażowanie w działalność stowarzyszeń⁹. Powiązania wiążące stanowią fundament spójności społeczności lokalnej, pomostowe są natomiast synonimem otwartości: przełamują ograniczenia wynikające z kontroli społecznej i dają możliwości dostępu do nowych zasobów. Oba rodzaje kapitału społecznego są niezbędne dla rozwoju społeczno-gospodarczego, a „ich zasoby powinny być optymalizowane, a nie maksymalizowane”¹⁰. Współpraca jednostek dla dobra całej wspólnoty przekłada się na umiejętności współdziałania pomiędzy instytucjami publicznymi oraz pomiędzy tymi instytucjami a organizacjami pozarządowymi, czyli na zasoby instytucjonalnego kapitału społecznego¹¹.

Budowanie i wzmacnianie sieci powiązań społecznych różnego typu może przynieść jedynie ograniczone pozytywne efekty, jeżeli zabraknie wzajemnego zaufania: zarówno zaufania społecznego (do innych osób, bez względu na stopień znajomości z nimi), jak i zaufania do instytucji czy pomiędzy instytucjami¹². Zaufanie redukuje bowiem obawy co do nieprzewidywalnego zachowania innych osób: zmniejsza potrzebę kontrolowania, pozwala na większą oryginalność i spontaniczność, mobilizuje do działania, uwalniając kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość. Wzmacnia ponadto zachowania prospołeczne i zachęca do angażowania się w działalność stowarzyszeniową¹³.

3. Potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego

Placówki muzealne z reguły oferują postrzeganą jako bezpieczną, ogólnodostępną przestrzeń publiczną¹⁴. Jako miejsca spędzania czasu wolnego mogą stać się przestrzeniami wzmacniania istniejących więzi rodzinnych i przyjacielskich (kapitał społeczny wiążący)¹⁵. Mogą też umożliwiać nawiązywanie nowych kontaktów społecznych, budowanie sieci współpracy i powiązań między ludźmi i grupami o podobnych zainteresowaniach, a także być miejscami interakcji osób różniących się od siebie (kapitał pomostowy), gromadząc wokół siebie różne społeczności¹⁶. Muzea mogą więc funkcjonować jako „infrastruktura kapitału społecznego” oraz „trzecie miejsca” pomiędzy prywatną przestrzenią domu a przestrzenią pracy lub nauki¹⁷. Odwołując się do doświadczeń amerykańskich, już

9 R. J. Gittel, A. Vidal, *Community organizing: building social capital as a development strategy*, Thousand Oaks 1998, s. 15; R. D. Putnam, *Samotna gra w kręgle: upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, (tłum.) P. Sadura, S. Szymański, Warszawa 2008; K. Growiec, *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*, Warszawa 2011.

10 M. Woolcock M., *Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework*, „Theory and Society”, (1998) 27, s. 158.

11 G. L. H. Svendsen, *Public Libraries as Breeding Grounds for Bonding, Bridging and Institutional Social Capital: The Case of Branch Libraries in Rural Denmark*, „Sociologia Ruralis”, (2013), t. 53, z. 1, s. 53.

12 J. Działek, *Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne ...*, op. cit.

13 P. Sztompka, *Zaufanie, nieufność i dwa paradoksy demokracji*, [w:] *Sociologia. Lektury*, (red.) P. Sztompka, M. Kucia, Kraków, 2005, s. 397-408.

14 E. H. Gurian, *Offering safer public spaces*, „Journal of Museum Education”, (1995), t. 20, nr 3, s. 1-16; E. H. Gurian, *Function follows form: how mixed-used spaces in museums build community*, „Curator. The Museum Journal”, (2001), t. 44, nr 1, s. 97-113.

15 Por. L. H. Silverman, *The social work of museums*, London 2010, s. 18; G. Black, *Transforming museums in the twenty-first century*, London 2012.

16 *Museums and their communities*, (red.) S. Watson, London – New York 2007.

17 R. Oldenburg, *The great good place: cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*, New York 1999.

w latach 80. XX wieku Krzysztof Pomian stwierdzał, iż muzeum może być „terenem spotkań i odnawiania się tkanki społecznej”¹⁸. Funkcjom społecznym muzeów ponadto zdaje się sprzyjać fakt, iż często placówki te mieszczą się w historycznych lub ciekawych pod względem architektonicznym, dogodnie zlokalizowanych budynkach lub ich zespołach¹⁹. Z perspektywy małych miejscowości istotne może być również to, że są to miejsca pracy wykształconej kadry, spośród której często rekrutują się lokalni liderzy²⁰.

Instytucje muzealne w naturalny sposób stają się często miejscami kształtowania i wyrażania tożsamości oraz utrwalania pamięci społeczności lokalnych²¹, wzmacniając poczucie wspólnoty (kapitał społeczny wiążący)²². Mogą też zaznajamiać z historyczną oraz współczesną różnorodnością społeczną i kulturową danego obszaru²³, a poprzez to być instytucjami sprzyjającymi kształtowaniu otwartych postaw, pełnych szacunku dla różnic kulturowych, wpływającymi na nawiązanie dialogu między różnymi grupami społecznymi, etnicznymi i wyznaniowymi. Często akcentuje się zatem możliwości wykorzystania muzeów jako „podmiotów sprawczych” przyczyniających się do zmniejszenia wykluczenia społecznego. Muzea mogą stać się miejscami prowadzenia działań na rzecz włączenia społecznego na trzech płaszczyznach:

- 1) bezpośrednie działania kulturalne skierowane do różnych grup zmarginalizowanych oraz uwzględniające różnorodność społeczno-kulturową w ofercie i narracji muzealnej;
- 2) w ramach szerszych działań społecznych, takich jak współpraca z instytucjami penitencyjnymi, działalność terapeutyczna z osobami niepełnosprawnymi czy programy skierowane do osób bezrobotnych;
- 3) odgrywając szerszą rolę w procesach zmian społecznych, funkcjonując jako miejsca publicznej debaty nad istotnymi społecznie kwestiami²⁴.

Muzea mają więc potencjał, by funkcjonować jako ważne miejsca wywierania wpływu na opinię publiczną – na wiedzę, postawy i zachowania różnych społeczności²⁵. Zdaniem niektórych winny zatem być przede wszystkim instytucjami „reagującymi na zmiany i wyzwania społeczne” (*responsive museum*)²⁶ oraz przestrzeniami dialogu i partycypacji społecznej („muzeum partycypacyjne”)²⁷. Szersze spojrzenie na współczesne role muzeów prowadzi jednocześnie do przededefiniowania wyzwań stojących przed nimi. Przykładowo, problemów związanych z uczestnictwem osób niepełnosprawnych w życiu instytucji mu-

---

18 K. Pomian, *Zbieracze i osobliwości. Paryż – Wenecja XVI-XVIII wiek*, Gdańsk 2012, s. 8.

19 K. Mordyński, *Muzeum, gość i przestrzeń. Potrzeby muzealnych gości a funkcje i sposoby kształtowania pozaekspozycyjnej przestrzeni muzealnej*, „Muzealnictwo”, (2012), nr 53, s. 102-108.

20 Ch. Burton, J. Griffin, *More than a museum? Understanding how small museums contribute to social capital in regional communities*, „Asia Pacific Journal of Arts and Cultural Management”, (2008), t. 5, nr 1, s. 314-332.

21 J. Święch, *Muzea regionalne i ich rola w utrwalaniu pamięci zbiorowej i jednostkowej społeczności lokalnych*, [w:] *Muzealnictwo regionalne u progu XXI wieku*, (red.) M. Samsel, Ostrołęka 2005, s. 13-18; K. Barańska, *Muzeum...*, *op. cit.*

22 C. Scott, *Museums: impact and value*, *op. cit.*; S. Daly, *Social capital and the cultural sector literature review prepared for the Department of Culture, Media and Sport*, London 2005.

23 *Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe*, (red.) S. Bodo, K. Gibbs, M. Sani, Dublin 2009.

24 R. Sandell, *Museums as agents of social inclusion*, „Museum Management and Curatorship”, (1998), nr 4, s. 401-418; R. Sandell, *Museums and the combating of social inequality: roles, responsibilities, resistance*, [w:] *Museums, society, inequality*, (red.) R. Sandell, London 2002, s. 3-23.

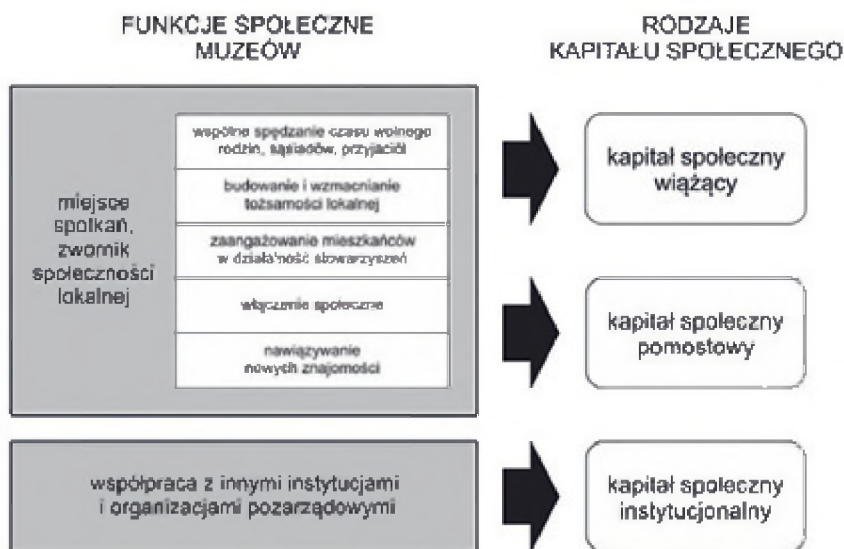
25 R. Sandell, *Museums and the combating...*, *op. cit.*

26 *The responsive museum. Working with audiences in the 21st century*, (red.) C. Lang, J. Reeve, V. Woollard, Aldershot 2006.

27 N. Simon, *The participatory museum*, Santa Cruz 2010.

zealnych nie powinno się już ograniczać jedynie do kwestii fizycznego dostępu do budynków, gdyż równie ważny jest udział w treściach przekazywanych przez muzea i uwzględnianie wskazanej grupy w narracji muzealnej²⁸.

Podsumowując, zdaniem autorów niniejszego artykułu wyróżnić można dwie główne płaszczyzny, na jakich muzea mogą przyczynić się do budowania i wzmacniania kapitału społecznego (rys. 2). Po pierwsze, muzea stanowią mogą „zworniki” społeczności lokalnej i miejsca spotkań różnego rodzaju. Jako miejsca edukacji i spędzania czasu wolnego wpływają na zacieśnianie więzi rodzinnych, sąsiedzkich i przyjacielskich (wzmacnianie kapitału społecznego wiążącego), jak również umożliwiają powstawanie nowych relacji (tworzenie kapitału społecznego pomostowego). Następnie jako miejsca budowania i wzmacniania tożsamości lokalnej mają wpływ na zasoby kapitału społecznego wiążącego, z kolei jako swoista baza oraz źródło inspiracji dla działalności stowarzyszeniowej i miejsca przyciągające lokalnych miłośników, aktywistów i wolontariuszy – wzmacniają zarówno kapitał wiążący, jak i pomostowy. Wreszcie jako przestrzenie integracji i inkluzji społecznej pomagają budować „pomosty” pomiędzy różnymi grupami społecznymi. Druga płaszczyzna oddziaływania odnosi się do budowania i wzmacniania kapitału społecznego instytucjonalnego poprzez udział placówek muzealnych w sieciach współdziałania z innymi instytucjami publicznymi prywatnymi oraz organizacjami pozarządowymi.

Rys. 2. Społeczne funkcje muzeów oraz ich wpływ na budowanie i wzmacnianie różnych rodzajów kapitału społecznego. Źródło: opracowanie własne.

Nowe spojrzenie na muzea widoczne jest także w krajowych i regionalnych dokumentach strategicznych. W *Strategii rozwoju kapitału społecznego od instytucji kultury*, w tym muzeów, oczekuje się m.in. takich działań, jak „wspieranie edukacji innej niż for-

28 Por. m.in. *Re-presenting disability: activism and agency in the museum*, (red.) R. Sandell, J. Dodd, R. Garland-Thomson, London 2010.

malna ukierunkowanej na kooperację, kreatywność i komunikację społeczną”, „wspieranie mechanizmów współpracy instytucji publicznych z obywatelami” oraz „wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”²⁹. Według *Długookresowej strategii rozwoju kraju* „instytucje kultury wspierają budowanie społecznego kapitału rozwoju służącego współpracy”, co wiąże się z koniecznością poszerzenia ich tradycyjnych funkcji³⁰. W małopolskim *Programie strategicznym dziedzictwo i przemysł czasu wolnego* przedsięwzięcia w ramach „Muzeum Plus” obejmują m.in. „podejmowanie działań z wybraną społecznością lokalną, poszerzenie grona odbiorców o nowe, często zmarginalizowane i defaworyzowane środowiska, otwarcie na aktywność społeczną i twórczą w otoczeniu”³¹.

4. Kapitał społeczny a praktyka działalności muzealnej w Małopolsce

Czy potencjał muzeów w zakresie budowania i wzmocnienia kapitału społecznego jest przez nie wykorzystywany, jak wyglądają tego typu działania w praktyce? Jakie osiągnięcia, dobre praktyki, szanse i wyzwania widoczne są w tym zakresie w ostatnich latach? Uwzględniając w rozważaniach wszystkie aktywne w 2013 roku placówki muzealne w Małopolsce, przeanalizowano ich działalność na wcześniej wyróżnionych głównych płaszczyznach oddziaływania na kapitał społeczny.

4.1. Muzea jako miejsca spotkań i spędzania czasu wolnego

To, czy muzea staną się istotnymi przestrzeniami wzmocnienia kapitału społecznego wiążącego wśród rodzin, sąsiadów i przyjaciół oraz czy będą dawały możliwość nawiązywania nowych kontaktów i budowania kapitału społecznego pomostowego, zależy w dużym stopniu od dwóch kwestii. Po pierwsze, od rozwinięcia przez nie zróżnicowanych form działalności uzupełniających podstawową ofertę wystawową. Oprócz proponowania odbiorcom zwiedzania wystaw stałych i czasowych oraz lekcji muzealnych i wykładów, małopolskie muzea prowadzą coraz większą gamę działań programowych, które mogą potencjalnie sprzyjać nawiązywaniu więzi społecznych (por. tab. 1)³². Drugą kluczową kwestią warunkującą rozwinięcie społecznych funkcji muzeów jest natomiast dostępność budynków muzealnych oraz dodatkowych, pozaekspozycyjnych przestrzeni w obiektach muzealnych lub w ich otoczeniu: możliwości zaoferowania zwiedzającym atrakcyjnych przestrzeni warsztatowych i wykładowych, a przede wszystkim zapewnienia im przestrzeni do swobodnej rozmowy, odpoczynku i wymiany wrażeń (dobrze zaprojektowane hole i foyer, ich estetyka i wyposażenie, zadbane przestrzeń publiczną na zewnątrz budynków muzealnych, wyposażona w małą architekturę, w tym – jeśli to możliwe – plac zabaw w przypadku muzeum na otwartym powietrzu), możliwość ugaszenia pragnienia czy spożycia prostego posiłku w trakcie zwiedzania (punkt gastronomiczny, kawiarnia, miejsce do spożycia własnego prowiantu).

29 *Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020*, Załącznik do uchwały nr 61 Rady Ministrów z dn. 26 marca 2013 r. (poz. 378), Warszawa 2013, s. 7-9.

30 *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności...*, (red.) M. Boni, *op. cit.*

31 *Program strategiczny dziedzictwo i przemysł czasu wolnego*, 2012, Załącznik do Uchwały Nr 325/13 Zarządu Województwa Małopolskiego z dn. 19 marca 2013 roku.

32 Uwzględniając to od 2010 roku, GUS rozszerzył zakres zbieranych danych dotyczących muzeów o informacje na temat takich form działalności muzeów, które w większym stopniu aktywizują zwiedzających czy przyciągają zróżnicowaną publiczność (warsztaty, seminaria naukowe, konkursy, imprezy plenerowe).

Rodzaj działalności	2000 r.	2005 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.
lekcje, zajęcia lekcyjne	6327	6093	9916	11033	8346
seanse filmowe	4862	4798	4764	4342	3845
warsztaty	-	-	961	2463	2005
odczyty, prelekcje, spotkania	1320	1562	1990	1729	1454
sesje i seminaria naukowe, sympozja	-	-	75	153	274
koncerty	203	234	356	312	235
imprezy plenerowe	-	-	162	133	183
konkursy	-	-	67	242	120

Tab. 1. Wybrane formy działalności małopolskich muzeów w latach 2000, 2005 i 2010-2012
(Uwagi: dane o liczbie zorganizowanych w muzeach warsztatów, sesji i seminariów naukowych, imprez plenerowych oraz konkursów zbierane są przez GUS od 2010 roku).

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Wśród większości zarządzających muzeami w Małopolsce widoczne jest obecnie przekonanie i rosnąca świadomość istotności otoczenia muzeum, oferowania atrakcyjnych, publicznie dostępnych przestrzeni, w tym przestrzeni zielonych dla sukcesu muzeum. Niektóre z placówek, promując się, zaczęły wręcz akcentować ten aspekt swej działalności (np. hasło Muzeum Narodowego w Krakowie (MNK) „Odpocznij wśród sztuki i natury”). Inne zauważają, iż bezpieczna i zadbana przestrzeń przyciąga do nich okolicznych mieszkańców, szczególnie w dni wolnego wstępu (np. Muzeum Lotnictwa Polskiego). Kwestie pozaekspozycyjnych pomieszczeń wewnątrz muzeum (szatnie, toalety, stanowiska handlowe, przestrzeń przeznaczoną na punkt gastronomiczny, sale edukacyjne i warsztatowe) oraz zaprojektowania jego atrakcyjnego otoczenia są obecnie z reguły uwzględniane, jeśli tylko jest to możliwe, w trakcie realizacji prac adaptacyjnych i remontowych lub wznoszenia nowych obiektów. W tym zakresie w ostatnich latach zauważyć więc można znaczącą poprawę, zwłaszcza w większych placówkach czy w ramach szandarowych inwestycji muzealnych (oddziały MNK, oddziały Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (MHMK), ważniejsze inwestycje w placówkach pozostających w gestii samorządu regionalnego). Natomiast w wielu mniejszych instytucjach zlokalizowanych w peryferyjnych miejscowościach zmieniło się niewiele lub wręcz można obserwować postępującą dekapitalizację budynków muzealnych i ich otoczenia.

Przykładowo, w połowie 2013 roku, co piąte muzeum w Małopolsce oferowało kawiarnię lub restaurację bezpośrednio w tym samym budynku, w którym funkcjonuje placówka lub w ramach przestrzeni pozaekspozycyjnych, a co trzecie miało możliwość zaproponowania odpoczynku w tego typu lokalu w najbliższym otoczeniu. Większość kawiarni i restauracji funkcjonujących bezpośrednio w placówkach muzealnych działało jednak w Krakowie, a poza stolicą regionu jedynie w skansenach i w obiektach o bardzo dużej liczbie odwiedzających. Kawiarnie muzealne, przeznaczone w zamierzeniu głównie dla społeczności lokalnej, w mniejszych gminach są zatem nadal zjawiskiem niezwykle rzadkim. Pozytywnym przykładem może być kawiarnia „Piwnica Dźwięku” w Centrum Dźwięku i Słowa w Niepołomicach, a także kawiarnia „Sen Bony” w Muzeum Zamek w Oświęcimiu.

Możliwość funkcjonowania muzeów jako miejsc spotkań i spędzania czasu wolnego powiązana jest także z ich dostępnością czasową i cenową dla zwiedzających. Choć w ostatnich latach zaszły liczne zmiany w tym zakresie (w wielu placówkach wydłużenie lub zmiana godzin i dni otwarcia), dotyczą one głównie muzeów w Krakowie lub najważniejszych atrakcji turystycznych. Przykładowo, w okresie letnim w 2013 roku tylko około jedna czwarta obiektów była otwarta dla zwiedzających codziennie, a aż 2/3 zamknięta w poniedziałki. Większość placówek otwartych jest w weekendy, lecz pozostaje zamknięta w święta narodowe. Podobnie, jakkolwiek 2/3 instytucji jest otwartych dla publiczności po godzinie 16 minimum dwa razy w tygodniu, po 17 otwarte pozostają z reguły jedynie główne atrakcje turystyczne oraz większe muzea w stolicy regionu. Spośród mniejszych muzeów w małych miastach jedynie Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej eksperymentowało ostatnio z godzinami otwarcia (czynne do 21 w piątki i soboty oraz do 20 w niedziele). Ponad połowa muzeów nie dostarcza przy tym na swojej stronie internetowej jasnych informacji na temat dnia wolnego wstępu, a jeden z dni weekendu (sobota lub niedziela) został w okresie letnim ustanowiony dniem wolnego wstępu jedynie przez co piąte muzeum. Wydłużenie godzin otwarcia oraz obniżenie lub zwolnienie z opłat za wstęp³³ jest oczywiście zależne od kwestii finansowych, kadrowych oraz możliwości zapewnienia bezpieczeństwa zbiorom i zwiedzającym, stąd nie zawsze jest ono możliwe.

Chociaż w działalności edukacyjnej muzeów nadal dominuje ukierunkowanie na grupy szkolne, rodziny zostały w większym stopniu dostrzeżone jako odrębna kategoria zwiedzających. Dzieci w wieku przedszkolnym zwykle mogą zwiedzać muzeum bezpłatnie, a 2/5 małopolskich muzeów oferuje upusty dla rodzin z dziećmi (bilety rodzinne). W niektórych gminach (np. Kraków, Nowy Sącz, Tarnów) realizowane są także programy poprawy dostępu do instytucji kultury dla rodzin wielodzietnych, choć ze względu na to, że z reguły dotyczą rodzin posiadających minimum 4 dzieci, zwiedzający mogą korzystać z tego typu upustów bardzo rzadko. W ostatnich latach w niektórych muzeach widoczny jest także rozwój odrębnej oferty skierowanej bezpośrednio do najmłodszych (oprócz oferty dla grup szkolnych), czy to w ramach jednorazowych lub semestralnych zajęć edukacyjnych dla dzieci oraz grup rodzinnych (dzieci z rodzicami lub dziadkami), czy też w określonych okresach, np. w trakcie ferii lub wakacji (np. „Lato w muzeum” w Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie oraz w Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, „Wakacje na zamku” w Oświęcimiu, „Muzealne ferie z Kazimierzem Wielkim” w Skawinie, „Ferie z archeologią” w Muzeum Archeologicznym w Krakowie). Szeroką ofertę dla różnych grup wiekowych stworzyły m.in. większe krakowskie muzea, takie jak MNK, MHMK i MOCAK. Muzea te eksperymentują też z nowymi propozycjami, np. w bibliotece MOCAK dostępne są gry planszowe. Wybrane muzea oferują możliwość organizacji prywatnych uroczystości w muzeum (np. urodziny dla dzieci w powiązaniu z programem muzealnym w Muzeum Inżynierii Miejskiej). Chcąc zachęcić lokalnych odwiedzających, niektóre muzea tworzą również ciekawe, jednorazowe propozycje, takie jak zorganizowany w 2013 roku przez Muzeum Niepołomickie bezpłatny „autobus muzealny”, przywożący do muzeum mieszkańców gminy „wraz z sąsiadami”.

Fakt, iż małopolskie muzea nadal nastawione są głównie na ofertę edukacyjną i warsztatową skierowaną do grup szkolnych w większym stopniu niż do innych grup wiekowych

---

33 Mniejsze placówki samorządowe oraz pozarządowe mają z tym znacznie większe trudności niż duże instytucje narodowe lub regionalne, którym straty z tytułu przychodów z biletów mogą być kompensowane przez organizatora (np. w 2012 i 2013 roku listopad był miesiącem darmowego wstępu do królewskich rezydencji).

oraz rodzin³⁴, wynika także w pewnej mierze z dość słabego na razie popytu na nią wyrażanego przez małe grupy rodzinne czy przyjacielskie. Jak zauważają dyrektorzy muzeów, lokalna społeczność indywidualnie stosunkowo rzadko odwiedza muzea, a niewiele osób staje się regularnymi odwiedzającymi. Muzea często natomiast są powodem do dumy wśród mieszkańców, miejscami, które chętnie się pokazuje krajowym i zagranicznym odwiedzającym spoza gminy lub regionu, gdyż można się nimi pochwalić przed przyjezdnymi. W Tarnowie takim miejscem chętnie pokazywanym gościom stał się na przykład wyremontowany budynek ratusza, stanowiący część Muzeum Okręgowego w Tarnowie.

W przypadku działań muzealnych wymagających czynnego, kreatywnego uczestnictwa grup rodzinnych często występuje ponadto problem aktywizacji zwiedzających. Wielu rodziców preferuje pasywne zwiedzanie lub pozostawienie dzieci pod opieką pracowników muzealnych bez konieczności angażowania się w prowadzone warsztaty.

4.2. Muzea jako źródło budowania tożsamości i dumy lokalnej

Działalność kolekcjonerska, konserwatorska, badawcza i wystawiennicza, a także inne formy działalności muzeów są niezwykle istotne w zakresie uświadamiania o specyficznej tożsamości lokalnej i definiowania jej. W zasadzie wszystkie muzea w Małopolsce gromadzą artefakty i obiekty dotyczące lokalnej (regionalnej) kultury, historii i tradycji, organizują wystawy stałe i czasowe o tematyce lokalnej samodzielnie oraz we współpracy z innymi partnerami. Dotyczy to zarówno muzeów poświęconych określonej obszarowi, jak i muzeów o bardziej ogólnym profilu. Muzea prowadzą badania (w tym badania archeologiczne) dotyczące historii lokalnej i regionalnej, udostępniając ich wyniki w ramach wystaw, działalności edukacyjnej i wydawniczej. Wiele z nich gromadzi księgozbiór o tematyce lokalnej, tworząc specjalistyczne biblioteki naukowe, a także organizuje promocje książek o tematyce lokalnej. Oferta muzealna obejmuje często warsztaty, dotyczące regionalnego rzemiosła, sztuki ludowej oraz tradycji (np. świątecznych, malarstwa na szkle, wyrobu koronek, papierowych kwiatów, haftu, rzeźby w drewnie), proponowane w ramach jednorazowej wizyty lub cyklu warsztatów (np. kursy letnie „Spotkania ze sztuką ludową” w Myślenicach). Warsztaty tego typu mogą przy tym być na tyle istotnym lub obiecującym aspektem działalności danej placówki, iż to właśnie na zapewnieniu przestrzeni dla nich koncentruje się działalność inwestycyjna (np. muzeum w Rabce Zdroju wzbogaciło się w ostatnim czasie o budynek przeznaczony na warsztaty muzealne). Placówki muzealne są też często głównym organizatorem lub współorganizatorem masowych wydarzeń kulturalnych podkreślających lokalne tradycje oraz uroczystości lokalnych, takich jak jarmarki, dożynki, dni miejscowości, stanowiących okazję do wspólnego spędzania czasu wolnego i świętowania przez mieszkańców (np. przemarsz Lajkonika oraz konkurs szopek krakowskich organizowane przez MHMK, imprezy kulturalne dotyczące folkloru orawskiego w Zubrzycy, „Festiwal Soli” w Wieliczce, jarmarki w Bieczu, Oświęcimiu i Chrzanowie). Muzea wspierają także lokalne inicjatywy patriotyczne oraz związane z edukacją regionalną w ramach organizacji konkursów wiedzy, literackich, fotograficznych lub plastycznych, zawodów, obchodów narodowych rocznic i świąt (np. wieczory pieśni patriotycznej) czy uroczystości poświęconych ważnym postaciom historycznym.

Muzea mogą się również zajmować promocją lokalnego dziedzictwa materialnego (architektura) i niematerialnego (zwyczaję, kulinaria), rzemiosła oraz współczesnego

---

34 Por. także *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, (red.) M. Szeląg, Warszawa 2012.

wzornictwa opartego na motywach etnograficznych. Mogą to robić w ramach regularnych propozycji edukacyjnych i warsztatowych, prowadzenia sklepu muzealnego i świadczenia usług gastronomicznych lub organizacji większych wydarzeń i przedsięwzięć. Przykładowo, podczas Festiwalu ETNOmania w Nadwiślańskim Parku Etnograficznym w Wygierzowie w 2013 roku ponad 5 tys. uczestników miało okazję zapoznać się z dokonaniem ponad 100 prezentujących swe prace artystów i firm rzemieślniczych, odbyło się ponad 30 warsztatów, dwa koncerty oraz pokaz mody³⁵. Innym przykładem tego typu działań jest zrealizowany w latach 2009-2010 przez Muzeum Etnograficzne w Krakowie (MEK) projekt „Rzecz Małopolska. Etnodizajn Festiwal”, którego celem było zwrócenie uwagi opinii publicznej oraz projektantów na wielki potencjał kolekcji muzealnych w zakresie dostarczania inspiracji dla tworzenia niebanalnych pod względem estetycznym produktów (m.in. wyposażenie wnętrz, moda, zabawki, mała architektura, wyposażenie ogródków jordanowskich). Obejmował on wystawy, akcje plenerowe, konferencje, targi etnodizajnu, stworzenie wzornika inspiracji etnograficznych oraz bazy danych projektantów tworzących w duchu etnodizajnu.

4.3. Muzea jako miejsca włączenia społecznego

Kwestia fizycznej dostępności muzeów dla osób niepełnosprawnych³⁶ jest obecnie z reguły brana pod uwagę podczas prac remontowych, adaptacji istniejących lub wzniesienia nowych obiektów. W 1999 roku w Małopolsce wśród 91 odnotowanych przez GUS muzeów i oddziałów muzealnych było jedynie 16 obiektów dostosowanych w jakimkolwiek stopniu do potrzeb osób niepełnosprawnych. W 2012 roku spośród 108 instytucji wraz z oddziałami znacznie większa ich liczba, tj. aż 44 placówki, deklarowała dostępność wejścia do budynku(-ów) dla niepełnosprawnych, a 33 możliwość poruszania się przez nich wewnątrz budynku(-ów)³⁷. W tym zakresie Małopolska plasuje się jednak nadal znacznie poniżej średniej krajowej, nawet jeśli niektóre placówki w regionie wychodzą w swych działaniach poza oczekiwany standard (np. MOCAK oferuje zwiedzającym możliwość wypożyczenia wózków inwalidzkich).

Podobnie w zakresie dostępności do oferty muzealnej nadal stosunkowo niewiele muzeów proponuje specjalne usługi lub programy skierowane do osób niepełnosprawnych³⁸. Najczęstszą formą tego typu działalności (oprócz oprowadzania po wystawach i lekcji muzealnych) są warsztaty artystyczne dla osób niesłyszących oraz niepełnosprawnych intelektualnie, plenery i sesje malarskie (np. MOCAK, zamek w Dębnie, muzeum w Skawinie). Niektóre placówki organizują także wystawy prac artystów niepełnosprawnych (np. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu). Z drugiej strony trzeba podkreślić, że krakowskie muzea są w skali kraju w awangardzie w zakresie uwzględniania niepełnosprawnych w ofercie muzealnej. Szczególną aktywność na tym polu wykazywało w ostatnich latach Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Maius, które realizuje program badawczy „Dotknij kultury”, dotyczący głównie osób słabo widzących i niewidomych, wdrażając

---

35 www.etnomania.pl (data dostępu: 15.01.2014).

36 Kwestia ta dotyczy też osób starszych oraz rodziców z małymi dziećmi.

37 Bank Danych Lokalnych GUS, www.stat.gov.pl

38 Dane „Raportu o stanie edukacji muzealnej” są bardziej optymistyczne: spośród 19 placówek uwzględnionych w raporcie, 10 oferowało lekcje muzealne, 4 warsztaty, a po jednej wykłady i kursy dla osób niepełnosprawnych, lecz dotyczyły on tylko wybranych, uczestniczących w badaniach na potrzeby raportu muzeów w regionie. *Edukacja muzealna...*, op. cit., s. 392-393.

jego wyniki w praktyce³⁹. Ofertę dla osób niepełnosprawnych rozwija MHMK. Zawiera ona m.in. program „Kraków naprawdę dla wszystkich. Poznawaj miasto wszystkimi zmysłami” obejmujący wycieczki i zajęcia dotyczące historii Krakowa z oglądaniem dotykowym lub udziałem tłumacza języka migowego, pokazy filmów z audiodeskrypcją i zajęcia przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych intelektualnie, jak również udostępnienie wystawy stałej w oddziale „Fabryka Schindlera” dla widzów z niepełnosprawnością wzroku i słuchu. Niepełnosprawni są także uwzględnieni w działalności MOCAK (m.in. warsztaty dla osób z niepełnosprawnością wzroku i słuchu oraz dla niepełnosprawnych intelektualnie), niektórych oddziałów MNK (np. Pałac Erazma Ciolka, specjalny program dla osób niewidomych i niedosłyszących) oraz Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau (m.in. specjalny program zwiedzania dla osób niepełnosprawnych intelektualnie).

Inną grupę zagrożoną wykluczeniem z życia społecznego stanowią seniorzy. Osoby starsze są w coraz większym stopniu dostrzegane przez zarządzających muzea jako istotna grupa odwiedzających. Małopolskie muzea, zarówno te zlokalizowane w dużych miastach, jak i mniejszych ośrodkach, często współpracują z uniwersytetami trzeciego wieku, oferując im wsparcie merytoryczne i przestrzeń do pracy⁴⁰. Niekiedy seniorzy bywają też zatrudniani lub udzielają się jako wolontariusze, np. przy demonstracji tradycyjnych rzemiosł (np. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu). Inne programy dedykowane seniorom są jak na razie rzadkością, głównie w Krakowie (np. „Tydzień Seniora” w MOCAK, „Muzealna Akademia 67+” w MHMK, programy „Muzeum 6+” w MNK⁴¹). Poza nim w muzeum w Gorlicach realizowany był program dokumentacyjny „Odwiedzamy naszych Dziadków” mający na celu budowanie więzi pomiędzy osobami starszymi i najmłodszym pokoleniem. W Muzeum Kornela Makuszyńskiego (oddział Muzeum Tatrzańskiego) w 2013 roku zainicjowano program wolontariatu dla seniorów „Podwieczorek u Pana Kornela”, w ramach którego starsi wolontariusze czytali dzieciom fragmenty książek pisarza. Oba programy są bardzo dobrym przykładem działań mających na celu budowanie kapitału pomostowego pomiędzy osobami starszymi i młodszymi.

Jak na razie bardzo rzadko małopolskie muzea podejmują natomiast działania związane z włączeniem społecznym tzw. środowisk wrażliwych. Przykładem takich działań jest współpraca pomiędzy muzeami a instytucjami więziennymi. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau zrealizowało cykl seminariów i pobytów studyjnych dla wychowawców i pracowników nadzoru w zakładach karnych. Dwie małopolskie placówki muzealne podjęły się natomiast bardziej ścisłej współpracy, w ramach której więźniowie nie tylko uczestniczą w wykładach muzealnych w miejscu osadzenia, ale także wykonują prace na rzecz muzeum poza murami więzienia. W Chrzanowie w ramach programu „Cienie Przeszłości” więźniowie realizowali np. prace porządkowo-konserwatorskie przy muzeum oraz na terenie cmentarza żydowskiego, którym opiekuje się placówka, w Tarnowie pomagali w przeprowadzce muzeum do nowej siedziby oraz uczestniczyli w pracach wykopaliskowych w regionie. Chrzanowskie muzeum organizuje także przeglądy sztuki więziennej, w ramach których prace więźniów eksponowane są na wystawie czasowej. W zakresie działań związanych z pracą z dziećmi i młodzieżą zagrożonymi wykluczeniem społecznym warto

---

39 Por. R. Książek-Czerwińska, *Dotknij kultury. Przewodnik po zabytkach Collegium Maius dla osób słabo widzących*, Kraków 2012.

40 Por. także P. Głowacki, *Uniwersytet Trzeciego Wieku. Wyzwanie i szansa dla muzeum*, „Muzealnictwo”, (2013), nr 54, s. 191-197.

41 D. Jędruch, *Muzeum na 6+, programy edukacyjne dla seniorów w Muzeum Narodowym w Krakowie*, [w:] *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, (red.) M. Szelaż, Warszawa 2012, s. 81-83.

natomiast wspomnieć o projekcie „Wolne Muzeum na Wolnicy. Kolektyw Kazimierz”, zrealizowanym w 2013 roku przez MEK. Jego celem było m.in. wzmocnienie identyfikacji młodszych członków społeczności Kazimierza z dzielnicą poprzez zwrócenie ich uwagi na jej wyjątkowość kulturową, uwrażliwienie na najbliższe otoczenie i pokazanie, iż warto podejmować próby jego ożywienia, a także zachęcenie do przekroczenia progu muzeum jako placówki osadzonej w specyficznym kontekście lokalnym. Muzeum Okręgowe w Tarnowie realizowało natomiast programy skierowane do społeczności romskiej.

W działalności małopolskich muzeów w ostatnich dwóch dekadach znacznie wyraźniej widać odniesienia do wielokulturowości⁴². Mogą one obejmować uwzględnianie mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych w narracji muzealnej w ramach wystaw stałych i czasowych (wystawy o charakterze historycznym, jak również współczesnej twórczości wykorzystującej motyw związane z mniejszością kulturową), oferty edukacyjnej, działalności wydawniczej, a także organizacji wydarzeń kulturalnych (festiwale, koncerty, konkursy), konserwacji obiektów zabytkowych i zbiorów związanych z mniejszościami oraz użyczenia przestrzeni muzealnych organizacjom skupiających przedstawicieli mniejszości. Działalność muzeów w tym zakresie wynika zarówno z ich specyficznej lokalizacji lub charakteru kolekcji, jak i z rosnącego zainteresowania muzealników, miłośników oraz organizacji pozarządowych odkrywaniem tego aspektu lokalnego dziedzictwa i tożsamości, często zapomnianego po 1945 roku. Niektóre placówki odgrywają w tym zakresie istotną rolę inicjatorów procesów przywracania pamięci. Przykładem są wieloaspektowe działania Muzeum Okręgowego w Tarnowie związane z kulturą i dziedzictwem kulturowym Romów oraz Żydów⁴³.

Niewiele muzeów wykracza jednak w swych działaniach dalej, nie tylko tworząc ofertę dla określonych grup zagrożonych wykluczeniem lub uwzględniając je w swej narracji, ale także prowokując dyskusję na istotne, współczesne tematy. Przykładowo, odniesienia do mniejszości etnicznych najczęściej obejmują pokazanie ich historycznych obyczajów, kultury i religijności oraz zabytkowych artefaktów, tym samym skupiając się głównie na przeszłości. Rzadko natomiast animatorzy i pracownicy muzealni stawiają kontrowersyjne, inicjujące debatę pytania o to, jak dziedzictwo to jest dzisiaj wykorzystywane i postrzegane, a także jak zamieszkujące dany teren przedstawiciele mniejszości, nawet jeśli niezbyt liczni, funkcjonują współcześnie. O tym, że jest to możliwe, świadczą wystawy poruszające kwestię współczesnych postaw wobec kultury żydowskiej zorganizowane w ostatnich latach w MEK⁴⁴.

---

42 Szerzej por. J. Święch, R. Tubaja, *Problematyka mniejszości narodowych i etnicznych w polskich muzeach na wolnym powietrzu*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2000), nr 2, s. 7-15; K. Barańska, *Zapomniana społeczność. Koncepcja aranżacji muzeum na zamku w Oświęcimiu*, „Muzealnictwo”, (2008), nr 49, s. 217-226; M. Murzyn-Kupisz, *Multicultural heritage of Galicia in the contemporary museum activities in southern Poland*, [w:] *The limits of heritage. 2nd Heritage Forum of Central Europe*, (red.) K. Jagodzińska, J. Purchla, Kraków 2014 (w druku).

43 Obejmują one m.in. wystawę stałą „Romowie – historia, kultura”, wystawy czasowe, w tym prac współczesnych artystów romskich, inicjowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych i w miejscach pamięci, zainicjowanie szlaku kultury żydowskiej w mieście oraz Małopolskiego Szlaku Martyrologii Romów, organizację dużych wydarzeń kulturalnych, takich jak „Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów”, Dni Pamięci Żydów Galicyjskich – „Galicjaner Sztetl”, Międzynarodowy Konkurs Poezji „O Złote Pióro Papuszy”. Por. A. Bartosz, *Tu był tarnowski sztetl*, [w:] *Przywracanie pamięci. Rewitalizacja zabytkowych dzielnic żydowskich w miastach Europy Środkowej*, (red.) M. Murzyn-Kupisz, J. Purchla, Kraków 2008, s. 362.

44 Wystawa „Niewinne oko nie istnieje” (2009) na temat losów rozsianych po całym kraju żydowskich budynków sakralnych i ich postrzeganie, ekspozycja „Macewy codziennego użytku” (2011) dotycząca powojennego wykorzystania kamieni nagrobnych z żydowskich cmentarzy oraz „Pamiętka, zabawka, talizman” (2013) podejmująca temat społecznej percepcji figurek Żydów.

4.4. Muzea jako miejsca działalności grup zainteresowań, stowarzyszeń i wolontariatu

Muzea często współpracują z instytucjami pozarządowymi oraz grupami zainteresowań. Po pierwsze, kilka muzeów w regionie (według GUS w 2011 roku było ich 8) jest prowadzonych przez organizacje pozarządowe. Chociaż maleje liczba placówek prowadzonych przez oddziały PTTK, nadal należą do niego muzea w Olkuszu, Gorlicach i Dobczycach. W Alwerni organizatorem Małopolskiego Muzeum Pożarnictwa jest miejscowa OSP, natomiast Stowarzyszenie Przyjaciół Twórczości Jana Kasprowicza prowadzi muzeum jego imienia na Harendzie w Zakopanem. Ponadto wiele muzeów funkcjonujących dzisiaj jako instytucje samorządowe kontynuuje działalność zainicjowaną przez organizacje społeczne (np. Muzeum AK zainicjowane przez Fundację Muzeum Historii Armii Krajowej, Muzeum Ziemi Miechowskiej nawiązujące do tradycji jednostki prowadzonej przez PTTK, Muzeum Regionalne w Skawinie powstałe w 2008 roku w wyniku umowy pomiędzy Gminą Skawina a Towarzystwem Przyjaciół Skawiny). Działalność muzeów wspierają funkcjonujące przy nich stowarzyszenia i fundacje (np. Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce, Fundacja Muzeum Sztuki Współczesnej w Krakowie „MOCAK”, Towarzystwo Muzeum Tarzańskiego im. dra Tytusa Chalubińskiego, Tarnowskie Towarzystwo Kulturalne).

Muzeum może także sprawować patronat nad organizacjami pozarządowymi, zapewniając im siedzibę, miejsce spotkań lub prezentacji (np. Muzeum Ziemi Bieckiej sprawuje patronat nad Kręgiem Młodych Miłośników Miasta Biecza, Muzeum Niepołomickie współpracuje z Polskim Związkiem Łowieckim, a muzeum w Myślenicach z grupą poetycką „Tilia” oraz Stowarzyszeniem „Wspólnota”). Osobnym obszarem działań muzeów, którego istotność wzrosła znacząco w ostatnich latach, jest ich funkcja jako siedzib i miejsc współpracy z grupami rekonstrukcji historycznej (np. Wolna Najemna Kompania Kasztelanii Szymbark, Andegaweński Poczest Najemny i Chorągiew Zaciężna Jana Ligęzy w Chrzanowie)⁴⁵. Muzea przyciągają osoby zainteresowane danym tematem lub związane z nim z racji osobistych doświadczeń (np. Muzeum AK skupia kombatantów, Muzeum Lotnictwa Polskiego przyciąga osoby związane z lotnictwem i współpracuje ze Stowarzyszeniem Seniorów Lotnictwa Wojskowego RP), a także są miejscami skupienia pasjonatów dziedzictwa pewnego typu (np. Muzeum Inżynierii Miejskiej zainicjowane przez pasjonatów zabytków techniki i Krakowskie Towarzystwo Ochrony Zabytków Techniki, które ma w muzeum swoją siedzibę). Mogą także oferować przestrzeń dla mniej formalnych grup zainteresowań (np. spotkania miłośniczek rękodziela w MEK).

4.5. Współpraca muzeów z innymi podmiotami lokalnymi

Muzea, oprócz współpracy z goszczącymi w ich murach organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami i innymi nieformalnymi grupami mieszkańców oraz grupami zainteresowań, podejmują również wspólne działania z innymi instytucjami, takimi jak związki wyznaniowe, inne instytucje kultury (domy kultury, teatry, biblioteki), a także samorządy terytorialne (nie tylko te będące organizatorem muzeum). Trzeba jednak zauważyć, iż wśród muzeów najczęstsza jest współpraca z innymi, niekoniciecznie zlokalizowanymi w pobliżu, muzeami. Współpraca z innymi instytucjami kultury jest natomiast rzadsza i zależna głównie od sieci znajomości i współpracy poszczególnych pracowników oraz zarządzających muze-

45 Por. *Dziedzictwo w akcji. Rekonstrukcja historyczna jako sposób uczestnictwa w kulturze*, (red.) T. Szlendak, Warszawa 2012.

ami. Współpraca muzeów z instytucjami religijnymi i organizacjami kościelnymi wynika z kilku powodów. Po pierwsze – muzeum jako takie może należeć do władz kościelnych lub wspólnot zakonnych bądź specjalizuje się w specyficznej związanej z tradycją religijną tematyce. Muzeum może też w ramach współpracy pokazywać zbiory należące do związków wyznaniowych (np. zbiory lokalnej parafii w Muzeum Niepołomiczym). Współpraca ta jest też niekiedy „wymuszona” faktem, iż w okresie realnego socjalizmu w użytkowanie muzeum przekazano należące do związków wyznaniowych budynki (np. dwa oddziały Muzeum Okręgowego w Nowym Sączu).

Z perspektywy rozwoju kultury na danym terenie bardzo istotna jest także współpraca placówek muzealnych z artystami i rzemieślnikami. Muzea w naturalny sposób są często przestrzenią prezentacji prac lokalnych artystów i rzemieślników, zarówno amatorów, jak i profesjonalistów, przede wszystkim w ramach wystaw czasowych, ale niekiedy także nabywając ich prace do kolekcji muzealnej. Niektóre muzea tworzą też bazy danych lokalnych artystów i pomagają w wirtualnej prezentacji ich dokonań (np. muzeum w Gorlicach). Mogą być instytucjami wspierającymi rozwój młodych artystów (np. współpraca pomiędzy MOCAR-kiem, ASP oraz UP w Krakowie, sympozjum uczelni artystycznych w Szymbaruku). Muzea mogą zajmować się dokumentacją i promocją lokalnego rzemiosła i tradycji rzemieślniczych (np. projekt „Twórcy ludowi z Kęt i okolicy” w muzeum w Kętach), a także, jak już wspomniano, oferować wsparcie dla projektantów i promować współczesne wzornictwo odwołujące się do motywów związanych z działalnością muzeum. Oprócz sztuk pięknych muzeum może być także przestrzenią prezentacji literackich (np. w nawiązaniu do profilu muzeum – Muzeum Jana Kasprowicza na Harendzie lub w ramach współpracy z lokalną grupą literacką, np. „Tilia” w Myślenicach) oraz teatralnych (np. współpraca Muzeum Tatrzańskiego z Teatrem Witkacego). W Gorlicach muzeum jest siedzibą lokalnego chóru Cantores Karwacjanum. Może także udostępniać przestrzeń podmiotom organizującym warsztaty i kursy artystyczne (np. warsztaty aktorskie w Wygielzowie, warsztaty artystyczne w Niepołomicach). Muzea kooperują również niekiedy z lokalnymi kolekcjonerami, w ramach rozwijania własnej kolekcji, wystaw czasowych, a także pragnąc nawiązać lepszy kontakt z lokalną społecznością (np. „KO-lekcja” jako motyw przewodni Nocy Muzeów w 2013 roku była okazją do zaprezentowania publiczności kolekcji zbieraczy z gminy lub regionu).

4.6. Muzea a współpraca z wolontariuszami, praktykantami i stażystami

Wolontariat w muzeach w Małopolsce jest zjawiskiem relatywnie nowym i nadal dość rzadko występującym. W szerszym zakresie, także w wymiarze międzynarodowym, korzysta z niego Muzeum Auschwitz-Birkenau. Zaczynają do niego zachęcać także inne muzea (np. MNK, muzeum w Chrzanowie, Muzeum Tatrzańskie). Znacznie częściej natomiast małopolskie muzea uczestniczą w programach praktyk i staży zawodowych, głównie we współpracy ze szkołami wyższymi oraz Wojewódzkim Urzędem Pracy (WUP). Praktykanci i stażyści uczestniczą m.in. w takich zadaniach, jak prace pomocnicze przy ekspozycjach, w tym pomoc przy ich aranżacji, digitalizacja i komputerowe katalogowanie zbiorów, prowadzenie kwerend archiwalnych, pomoc w oprowadzaniu turystów i przy działalności edukacyjnej, pomoc w organizacji wydarzeń kulturalnych i w działaniach promocyjnych. Jak zauważają zarządzający muzeami praktyki, są przy tym często szansą podjęcia przez muzeum zadań lub zainicjowania działań (np. kwerendy), które ze względu na ograniczenia kadrowe nie mogą być realizowane przez etatowych pracowników muzeum. Przykładowo, aż 15 instytucji muzealnych (nie licząc ich oddziałów) w regionie uczestniczyło w 2013 roku w programie WUP „Konservator – program aktywizacji zawodowej osób pozostających bez zatrudnienia”.

mającym na celu aktywizację osób bezrobotnych na rynku pracy poprzez realizację działań związanych z działalnością kulturalną, ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego oraz doświadczenie pracy w muzeum. Program ten początkowo finansowany z Funduszu Pracy (od 2008 roku), w latach 2011-2013 uzyskał dofinansowanie ze środków europejskich. Łącznie wspomniane placówki wnioskowały o przyznanie środków na utworzenie 123 czasowych miejsc pracy lub miejsc staży zawodowych, ostatecznie uzyskując takie finansowanie dla 65 stanowisk⁴⁶. Dwa małopolskie muzea (MOCAM oraz MHMK) uczestniczyły natomiast w 2013 roku w projekcie „Staże w instytucjach kultury” adresowanym do studentów szkół artystycznych i kierunków humanistycznych realizowanym w ramach programu „Kurs na kulturę” NCK.

5. Muzea a budowanie kapitału społecznego. Szanse i wyzwania

Współczesne muzea stoją przed szansą wzmocnienia swojej obecności w społeczeństwie, częściowo „na przekór” rosnącej presji wąsko rozumianej ekonomizacji ich działań. Nowe spojrzenie na instytucje muzealne⁴⁷ i ich społeczne funkcje wychodzi przy tym znacząco poza uregulowania ustawowe czy ich tradycyjne rozumienie na gruncie nauk humanistycznych. Dotyczą ich również liczne wyzwania. Rozwój muzeów silniej zorientowanych na społeczność lokalną wymaga znalezienia równowagi pomiędzy nowymi a tradycyjnymi funkcjami stanowiącymi o specyfice muzeum jako instytucji. By muzea były zdolne spełnić rosnące oczekiwania, niezbędne jest najczęściej wprowadzenie w nich wielu zmian, obejmujących zarówno poprawę ich bazy lokalowej i inwestycje w otoczenie muzeum, jak i zmiany organizacyjne i merytoryczne (nowe formy działania⁴⁸, nowe umiejętności kadry, zmiany godzin otwarcia, nowy wizerunek, itp.).

W ostatnich latach w małopolskich muzeach można zaobserwować pozytywne trendy w zakresie tworzenia nowych przestrzeni pozaekspozycyjnych oraz podejmowania nowych form działań, które mogą sprzyjać wzmocnieniu istniejących więzi pomiędzy odwiedzającymi (kapitału społecznego wiążącego) a jednocześnie dawać możliwość nawiązania nowych znajomości (kapitału społecznego pomostowego). W tym obszarze widoczne są jednak znaczące różnice pomiędzy dużymi miastami i najważniejszymi muzeami a placówkami w mniejszych miejscowościach, co jest w dużej mierze pochodną możliwości finansowych i inwestycyjnych tych instytucji. Za to placówki w mniejszych miejscowościach są szczególnie aktywne na polu wzmocnienia lokalnej tożsamości poprzez różnorakie działania: gromadzenie zbiorów o tematyce lokalnej, prowadzenie badań dotyczących lokalnej historii, podtrzymywanie miejscowych tradycji czy organizację lokalnych wydarzeń. Ten wymiar działalności muzeów należy uznać za najbardziej znaczący, jeśli chodzi o wzmocnienie zasobów kapitału społecznego. Istotne zmiany zachodzą także w zakresie aktywności muzeów na polu integracji grup społecznie wykluczonych, choć i tutaj niezbędne są dalsze inwestycje zwiększające dostępność obiektów muzealnych oraz zmiany merytoryczne i programowe. Coraz bardziej liczne muzea, które prowadzą działania skierowane do osób niepełnospraw-

---

46 *Projekt Konserwator. Program aktywizacji zawodowej osób pozostających bez zatrudnienia*, (red.) W. Kurdziel, M. Staniewska, Kraków 2013, s. 21-23. Praktyki dotyczyły takich stanowisk, jak: przewodnik muzealny, asystent muzealny, opiekun ekspozycji, konserwator, pomocnik inwentaryzatora zbiorów w pracowni digitalizacji, pracownik biurowy, pracownik dozoru.

47 Por. D. Folga-Januszewska, *Muzeum: definicja i pojęcie. Czym jest muzeum dzisiaj*, „Muzealnictwo”, (2008), nr 49, 17, s. 202.

48 Zachętą do zainicjowania tego typu zmian mogą być programy stworzone przez organizatora muzeum, np. program „Bon Kultury” wsparty finansowo w 2012 i 2013 roku przez Samorząd Województwa Małopolskiego.

nych oraz innych środowisk wykluczonych, mogą przy tym stanowić wzór do naśladowania przez inne placówki. Należy również podkreślić pozytywną rolę małopolskich muzeów we wzmacnianiu sektora organizacji pozarządowych. Wiele z nich stanowi przyjazne, udostępniane za darmo miejsca, gdzie lokalne stowarzyszenia i grupy zainteresowań mogą organizować swoje spotkania lub prezentować swoją działalność. Tworzą tym samym grunt do wzmacniania kapitału społecznego wiążącego i pomostowego. Jednocześnie organizacje oraz inne instytucje lokalne tworzą wspólnie z muzeami sieci współpracy, ucząc się współdziałania na rzecz lokalnej społeczności. Tak rozwijany instytucjonalny kapitał społeczny może prowadzić do większej synergii działań instytucji kultury.

Wymiary	Szanse	Wyzwania
<p style="text-align: center;">Infrastruktura</p>	<p>Wykorzystanie zewnętrznych środków finansowych (np. UE, EOG) przez placówki, które mają wizję zmian.</p> <p>Nowe inwestycje stanowią dobry moment na przemyślenie modelu funkcjonowania placówki i poszerzenie jej funkcji (np. nowe przestrzenie, zmiany organizacyjne).</p>	<p>Wieloletnie zaniedbania, w wielu przypadkach niezbędny kapitalny remont obiektów muzealnych i całkowite zaprojektowanie ekspozycji. Brak przestrzeni na funkcje pozaekspozycyjne. Szersze funkcje społeczne niemożliwe bez znaczących nakładów finansowych na remonty istniejących obiektów i ich otoczenia lub budowę nowych.</p> <p>Niewyjaśnione kwestie własnościowe wielu nieruchomości użytkowanych przez muzea lub też niepewna sytuacja lokalowa muzeum po restytucji mienia przez prawowitych właścicieli (osoby prywatne, związki wyznaniowe) uniemożliwiają długoterminowe planowanie i podejmowanie jakichkolwiek inwestycji.</p>
<p style="text-align: center;">Władze publiczne i polityka kulturalna</p>	<p>Niektórzy przedstawiciele samorządu lokalnego przekonani o znaczącym, wielowymiarowym potencjale instytucji kultury w zakresie przyczyniania się do rozwoju lokalnego.</p> <p>Rosnąca popularność koncepcji kreatywnej gospodarki i przemysłów kreatywnych wśród władz samorządowych.</p> <p>Dobry przykład wiodących, innowacyjnych instytucji, stanowi zachętę dla innych placówek.</p>	<p>Podjęcie wielu przedstawicieli administracji publicznej oraz samorządu lokalnego do kultury i instytucji kultury nadal kształtowane przez socjalistyczną koncepcję kultury jako kosztownej „nadbudowy”, która generuje jedynie koszty i może być wykorzystania tylko do wąsko rozumianych celów edukacyjnych lub ideologicznych.</p> <p>Neoliberalna polityka władz samorządowych ukierunkowana na krótkoterminowe zyski i efektywność finansową, ograniczająca wsparcie dla instytucji i działań, które nie przynoszą natychmiastowych, wyrażonych w jednostkach pieniężnych zysków; oddziaływanie ekonomiczne muzeów widziane jedynie poprzez przyznanie im potencjału jako atrakcji turystycznych; ocena efektywności muzeów jedynie na podstawie najprostszycch wskaźników ilościowych.</p> <p>Inwestycje w infrastrukturę kulturalną realizowane ad hoc przez władze publiczne bez odpowiednich konsultacji z użytkownikami końcowymi (muzealnikami i publicznością).</p> <p>Zachowanie równowagi pomiędzy podstawowymi funkcjami muzeum stanowiącymi o ich specyfice i tożsamości a realizacją szerszych funkcji społeczno-ekonomicznych.</p> <p>Zachowanie równowagi pomiędzy przyciąganiem turystów a służeniem społeczności lokalnej, by uniknąć niebezpieczeństwa „wyizolowania” z lokalnego kontekstu.</p>

<p style="text-align: center;">Kadry muzealne</p>	<p>Rosnąca świadomość kadr muzealnych, co do istotności funkcji społecznych muzeów, zmiany w podejściu do roli placówek muzealnych przy zachowaniu prymatu najważniejszych funkcji statutowych.</p> <p>Istotna rola „pionierów” oraz indywidualnych inicjatyw entuzjastów danego typu działań lub tematyki.</p>	<p>Inercja i niechęć do zmian, utrzymujące się struktury zarządzania i struktury organizacyjne odziedziczone po poprzednim systemie, trudność w zmianie podejścia do zadań placówek muzealnych wśród niektórych pracowników.</p> <p>Niewiele instytucji muzealnych na tyle „odważnych”, by inspirować szerszą refleksję, zadawać kontrowersyjne pytania i prowokować dyskusję na istotne społecznie tematy, odnoszące się do przeszłości i teraźniejszości, niechęć do ich podejmowania podyktowana obawami zarządzających muzeami przed reakcją organizatora lub publiczności.</p>
<p style="text-align: center;">Publiczność muzealna, współpraca z sektorem prywatnym i pozarządowym</p>	<p>Rosnące oczekiwania odwiedzających (m.in. związane z doświadczeniami za granicą).</p> <p>Nowe istotne grupy odbiorców oferty muzealnej (np. seniorzy).</p> <p>Rosnąca wrażliwość na potrzeby grup społecznie wykluczonych.</p> <p>Organizacje pozarządowe poszukujące partnerów do współpracy.</p>	<p>Negatywne stereotypy muzeów wśród społeczeństwa.</p> <p>Niskie aspiracje edukacyjne i kulturalne społeczeństwa, nowy, konsumpcyjny styl życia, słabość edukacji kulturalnej – niewystarczające przygotowanie odbiorców.</p> <p>Odwiedzający muzea preferujący pasywną „konsumpcję” oferty muzealnej niż aktywny udział w działaniach muzealnych.</p> <p>Słabość sektora pozarządowego, brak szerszych tradycji wolontariatu w instytucjach kultury, negatywne nastawienie do pracy społecznej odziedziczone po czasach realnego socjalizmu.</p> <p>Słabo rozwinięty mecenat prywatny, nowe elity ekonomiczne niezbyt skłonne wspierać inicjatywy związane z działalnością muzealną.</p>

Tab. 2. Szanse i wyzwania stojące przed polskimi muzeami w zakresie budowania kapitału społecznego.

Źródło: opracowanie własne.

Określone na podstawie analizy sytuacji placówek muzealnych w Małopolsce szanse i wyzwania, przed którymi stoją polskie muzea w zakresie realizowania funkcji społecznych zmierzających do budowania i wzmacniania zasobów kapitału społecznego, podsumowano w tabeli 2⁴⁹. Dotyczą one zarówno infrastruktury obiektów muzealnych, jak i postaw kadr muzealnych wobec nowych wizji rozwoju. Istotną rolę odgrywają również oczekiwania wobec muzeów wyrażane przez ich organizatorów i władze samorządowe oraz postawy i potrzeby publiczności muzealnej. Oczekiwania i postawy dwóch ostatnich wspomnianych grup mają przy tym szansę zmienić się na korzyść muzeów poprzez wzrost świadomości społecznej pozytywnego oddziaływania muzeów w skali lokalnej, zarówno dzięki działaniom informacyjnym i promocyjnym samych muzeów, które muszą nauczyć się „chwalić” swoimi osiągnięciami, ale także szerszym programom edukacji kulturalnej społeczeństwa zainicjowanym na poziomie centralnym.

49 Por. także M. Szelań (oprac.), *Forum Edukatorów Muzealnych, Rekomendacje. Główne kierunki rozwoju edukacji muzealnej w Polsce*, [w:] *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, (red.) M. Szelań, Warszawa 2012, s. 277-283.

Literatura

Barańska Katarzyna. *Muzeum w sieci znaczeń. Zarządzanie z perspektywy nauk humanistycznych*, Attyka, Kraków 2013.

Barańska Katarzyna. *Zapomniana społeczność. Koncepcja aranżacji muzeum na zamku w Oświęcimiu*, „Muzealnictwo”, (2008), nr 49, s. 217-226.

Bartosz Adam. *Tu był tarnowski sztetl*, [w:] *Przywracanie pamięci. Rewitalizacja zabytkowych dzielnic żydowskich w miastach Europy Środkowej*, (red.) M. Murzyn-Kupisz, J. Purchla, MCK, Kraków 2008, s. 343-362.

Black Graham. *Transforming museums in the twenty-first century*, Routledge, London 2012.

Borusiewicz Mirosław. *Nauka czy rozrywka? Nowa muzeologia w europejskich definicjach muzeum*, Universitas, Kraków 2012.

Burton Christine, Griffin Janette. *More than a museum? Understanding how small museums contribute to social capital in regional communities*, „Asia Pacific Journal of Arts and Cultural Management”, (2008), t. 5, nr 1, s. 314-332.

Czapiński Janusz. *Kapitał społeczny*, [w:] *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*, „Contemporary Economics”, (2013), t. 7, s. 285-297.

Daly Siobhan. *Social capital and the cultural sector literature review prepared for the Department of Culture, Media and Sport*, Centre for Civil Society, London 2005.

Dzialek Jarosław. *Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza*, „Studia Regionalne i Lokalne”, (2011), z. 3(45), s. 100-118.

Dzialek Jarosław. *Kapitał społeczny jako czynnik rozwoju gospodarczego w skali regionalnej i lokalnej w Polsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011.

Dziedzictwo w akcji. Rekonstrukcja historyczna jako sposób uczestnictwa w kulturze, (red.) T. Szlendak, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2012.

Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju, *Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, (red.) M. Szląg, NIMOZ, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2012.

Ekonomia muzeum, (red.) D. Folga-Januszewska, B. Gutowski, TAIWPN Universitas, Kraków 2011.

Folga-Januszewska Dorota. *Muzeum: definicja i pojęcie. Czym jest muzeum dzisiaj?* „Muzealnictwo”, (2008), nr 49, s. 200-203.

Gittell Ross, Vidal Avis. *Community organizing: building social capital as a development*

strategy, Sage, Thousand Oaks 1998.

Głowacki Jakub et al., *Finansowanie kultury i zarządzanie instytucjami kultury*, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2009.

Głowacki Przemysław, *Uniwersytet trzeciego wieku. Wyzwanie i szansa dla muzeum*, „Muzealnictwo”, (2013), nr 54, s. 191-197.

Growiec Katarzyna, *Kapitał społeczny. Geneza i społeczne konsekwencje*, Academica, Warszawa 2011.

Gurian Elaine Heumann, *Function follows form: how mixed-used spaces in museums build community*, „Curator: The Museum Journal”, (2001), t. 44, nr 1, s. 97-113.

Gurian Elaine Heumann, *Offering safer public spaces*, „Journal of Museum Education”, (1995), t. 20, nr 3, s. 1-16.

Jędruch Dorota, *Muzeum na 6+, programy edukacyjne dla seniorów w Muzeum Narodowym w Krakowie*, [w:] *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju. Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce*, (red.) M. Szelaąg, NIMOZ, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2012, s. 81-83.

Książek-Czerwińska Róża, *Dotknij kultury. Przewodnik po zabytkach Collegium Maius dla osób słabo widzących*, Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych UJ, Kraków 2012.

Mordyński Krzysztof, *Muzeum, gość i przestrzeń. Potrzeby muzealnych gości a funkcje i sposoby kształtowania pozaekspozycyjnej przestrzeni muzealnej*, „Muzealnictwo”, (2012), nr 53, s. 102-108.

Murzyn-Kupisz Monika, Dzialek Jarosław, *Cultural heritage in building and enhancing social capital*, „Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development”, (2013), nr 1, s. 35-54.

Murzyn-Kupisz Monika, *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2012.

Murzyn-Kupisz Monika, *Multicultural heritage of Galicia in the contemporary museum activities in southern Poland*, [w:] *The limits of heritage. 2nd Heritage Forum of Central Europe*, (red.) K. Jagodzińska, J. Purchła, MCK, Kraków 2014 (w druku).

Murzyn-Kupisz Monika, *Spoleczno-ekonomiczne funkcje muzeów*, „Zarządzanie Publiczne”, (2014), nr 2, s. 34-45.

Museums and their communities, (red.) S. Watson, Routledge, London 2007.

Museums as places for intercultural dialogue: selected practices from Europe, (red.) S. Bodo, K. Gibbs, M. Sani, MAP for ID group, Dublin 2009.

Oldenburg Ray, *The great good place: cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community*, Marlowe & Company, New York 1999.

Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa strategia rozwoju kraju. Projekt. Część II, (red.) M. Boni, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.

Pomian Krzysztof, *Zbieracze i osobliwości. Paryż – Wenecja XVI-XVIII wiek, słowo/obraz/terytoria*, Gdańsk 2012.

Program strategiczny dziedzictwo i przemysły czasu wolnego, 2012, Załącznik do Uchwały Nr 325/13 Zarządu Województwa Małopolskiego z dn. 19 marca 2013 roku.

Putnam Robert David, *Samotna gra w kręgle: upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, (tłum.) P. Sadura, S. Szymański, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Re-presenting disability: activism and agency in the museum, (red.) R. Sandell, J. Dodd, R. Garland-Thomson, Routledge, London 2010.

Sandell Richard, *Museums and the combating of social inequality: roles, responsibilities, resistance*. [w:] *Museums, Society, Inequality*, (red.) R. Sandell, Routledge, London 2002, s. 3-23.

Sandell Richard, *Museums as agents of social inclusion*, „Museum Management and Curatorship”, (1998), t. 17, nr 4, s. 401-418.

Scott Carol, *Museums and impact*, „Curator: The Museum Journal”, (2003), t. 46, nr 3, s. 293-310.

Scott Carol, *Museums: impact and value*, „Cultural Trends”, (2006), t. 15, nr 1, s. 45-75.

Silverman Lois H., *The social work of museums*, Routledge, London 2010.

Simon Nina, *The participatory museum*, Museum 2.0, Santa Cruz 2010.

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020, załącznik do uchwały nr 61 Rady Ministrów z dn. 26 marca 2013 r. (poz. 378), Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa.

Svensden Gunnar Lind Haase, *Public Libraries as Breeding Grounds for Bonding, Bridging and Institutional Social Capital: The Case of Branch Libraries in Rural Denmark*, „Sociologia Ruralis”, (2013), t. 53, z. 1, s. 52-73.

Szeląg Marcin, *Forum Edukatorów Muzealnych. Rekomendacje. Główne kierunki rozwoju edukacji muzealnej w Polsce*, [w:] *Edukacja muzealna w Polsce. Sytuacja, kontekst, perspektywy rozwoju*, Raport o stanie edukacji muzealnej w Polsce, (red.) M. Szeląg, NIMOZ, Muzeum Pałac w Wilanowie, Warszawa 2012, s. 277-283.

Sztompka Piotr, 2005. *Zaufanie, nieufność i dwa paradoksy demokracji*, [w:] *Sociologia*.

Lektury, (red.) P. Sztompka, M. Kucia, Znak, Kraków 2005, s. 397-408.

Święch Jan, *Muzea regionalne i ich rola w utrwalaniu pamięci zbiorowej i jednostkowej społeczności lokalnych*, [w:] *Muzealnictwo regionalne u progu XXI wieku*, (red.) M. Samsel, Muzeum Kultury Kurpiowskiej, Ostrołęka 2005, s. 13-18.

Święch Jan, Tubaja Roman, *Problematyka mniejszości narodowych i etnicznych w polskich muzeach na wolnym powietrzu*, „Biuletyn Stowarzyszenia Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce”, (2000), nr 2, s. 7-14.

The new museology, (red.) P. Vergo, Reaktion Books, London 1989.

The responsive museum. Working with audiences in the 21st century, (red.) C. Lang, J. Reeve, V. Woollard Vicky, Ashgate, Aldershot 2006.

Triglia Carlo, *Social capital and local development*, „European Journal of Social Theory”, (2001), t. 4, s. 427-442.

Woolcock Michael, *Social capital and economic development: toward a theoretical synthesis and policy framework*, „Theory and Society”, (1998), t. 27, s. 151-208.

Zarycki Tomasz, *Kapitał społeczny a trzy polskie drogi do nowoczesności*, „Kultura i Społeczeństwo”, (2004), t. XLVIII, z. 2, s. 45-65.

*Wkład Moniki Murzyn-Kupisz w tekst powstał w ramach pracy naukowej związanej z projektem badawczym pt. „Instytucje muzealne z perspektywy ekonomiki kultury” realizowanym w latach 2012-2015. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr DEC-2011/03/B/HS4/01148.

**Wkład Jarosława Działka w tekst powstał w ramach projektu badawczego „Diagnoza działań instytucji kultury w zakresie budowania i wzmacniania zasobów kapitału społecznego w województwie małopolskim” zrealizowanego w latach 2012-2013 ze środków na działalność statutową Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego na zadania służące rozwojowi młodych naukowców oraz uczestników studiów doktoranckich, projekt nr DS/MND/WBiNoZ/IGiGP/1/2012.

Monika Murzyn-Kupisz
(Jagiellonian University in Kraków)

Jarosław Działek
(Cracow University of Economics)

Museums and developing social capital in the local context

Culture and art are visibly present in current debates on building and strengthening social capital, while cultural institutions are particularly often referred to as potential spaces and agents important in the process of constructing and enhancing two main types of social capital, i.e. bonding social capital and bridging social capital. Apart from libraries, museums are most frequently mentioned in this regard. This phenomenon is strongly linked with changing approaches and attitudes to the roles and functions of museum institutions observed in recent decades all over the world. Apart from fulfilling their basic, statutory aims of collecting, storing, conserving, researching, displaying and interpreting artefacts and sites, museums are increasingly expected to engage in and indeed are involved in activities aimed at attaining broader social goals. As such they may be understood as 'social capital infrastructure' conducive to its emergence and development as well as an important kind of so-called 'third places' where diverse social interactions take place. Departing from theoretical concepts, the authors aim to use the example of museum institutions in Małopolska region in Poland to analyse to what extent, in what ways and through what type of activities museums contribute to development of social capital resources in the local and regional context. In conclusions opportunities and challenges faced by Polish museums in this respect are presented. (translated Monika Murzyn-Kupisz)